



مجله الدین و الحیوه؛

دومین نشریه اسلامی تبریز

سید مهدی سید قطبی^۱

چکیده

آذربایجان به ویژه تبریز جایگاه مهمی در تاریخ مطبوعات ایران دارد بطوری که از اولین چاپخانه و مطبوعات در آنجا تاسیس و آغاز بکار نموده است. مطبوعات ایران با انتشار روزنامه کاغذ اخبار میرزا محمد صالح شیرازی و با کمک میرزا جعفر زین العابدین تبریزی - به عنوان بنیانگذاران روزنامه نگاری در ایران - به سال ۱۲۵۲ قمری آغاز شد. اما پس از هفتاد و نه سال از انتشار کاغذ اخبار، نخستین نشریه اسلامی (الاسلام) در سال ۱۳۳۱ قمری در تهران به وجود آمد.

پس از تهران در بین شهرستانهای ایران ابتدا مشهد به سال ۱۳۳۱ قمری صاحب مجله اسلامی (الکمال) شد. تبریز دومین شهرستانی بود که در تاریخ ۱۳۴۵ قمری با انتشار مجله تذکرات دیانتی دارای مجله ای در حوزه دین اسلام شد. پس از حدود یک سال از انتشار آن، مجله الدین و الحیوه در رمضان ۱۳۴۶ به عنوان دومین نشریه اسلامی تبریز به همت علی مقدس منتشر شد.

این مقاله به بررسی تاریخچه مطبوعات آذربایجان و تبریز و چگونگی انتشار مجله الدین و الحیوه می‌پردازد. در ابتدا تاریخچه مطبوعات آذربایجان و تبریز مطرح و سپس هدف و محتوای مجله را بررسی می‌کند. در پایان درباره نظرات خوانندگان، اعتراضات به مجله بحث شده است. **کلیدواژه‌های موضوعی:** مجله الدین و الحیوه، نشریات اسلامی، مطبوعات تبریز، علی مقدس.

مقدمه

آذربایجان به ویژه تبریز جایگاه مهمی در تاریخ مطبوعات ایران دارد. بطوری که از اولین استانها و شهرهایی هستند که چاپخانه و مطبوعات در آن تاسیس و آغاز بکار نموده است. تاسیس نخستین چاپخانه ایران در حدود سال ۱۲۴۰ هجری قمری در تبریز گام بسیار بزرگی در جهت توسعه فرهنگی و اجتماعی به خصوص روزنامه نگاری ایران بشمار می‌رود. انتشار نخستین روزنامه ایران به نام کاغذ اخبار در تهران به وسیله میرزا صالح شیرازی و با کمک میرزا جعفر زین العابدین تبریزی یا مراغه ای سبب شد تا نام آنان به عنوان بنیانگذاران روزنامه نگاری در ایران شناخته شوند. دومین روزنامه ایران نیز پس از انتشار کاغذ اخبار روزنامه 'زارزاریت باهرا' (شعاع روشنایی) نیز در سال ۱۲۶۷ هجری قمری در ارومیه منتشر شد و یک هفته پس از آن نیز روزنامه 'وقایع الاتفاقیه' سومین روزنامه ایران در تهران پا به عرصه وجود گذاشت و بدین ترتیب تبریز در انتشار هر دو روزنامه اول ایران منشا اثر شد.

در استان آذربایجان و شهر تبریز در سال ۱۲۷۳ هجری قمری، اولین نشریه رسمی بنام «تبریز» و یا «روزنامه یومیه تبریز» به درخواست و راهنمایی رجال فرهنگی منطقه و به دستور مظفرالدین شاه منتشر گردید سپس نشریات دیگر، همچنان

^۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی و کارشناس مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی،



توسعه یافت و به استانها و شهرهای دیگر نیز انتقال یافت که تاکنون بیش از ۵۰۰ نشریه در آذر بایجان قدم به صحنه مطبوعات کشور گذاشته است .

نشریات استان آذربایجان در دوران مشروطیت افزایش چشمگیری پیدا کرده است بطوری که در سال ۱۲۷۴ قمری علاوه بر نشریات موجود حداقل ۱۴ نشریه جدید پایه عرصه گذاشته و در مدت ۴ سال علاوه بر نشریات قبلی ۳۶ نشریه دیگر متولد و منتشر شده است و این خود نسبت به امکانات و جمعیت آن روز بسیار چشمگیر و قابل توجه است .

از سوی دیگر مردم تبریز در زمینه روزنامه نگاری و در واقع پرورش افکار و اندیشه های مردم ایران نیز، خدمات گرانقدری انجام دادند و این جراید ملی و مردمی آذربایجان و تبریز بودند که پوزه استبداد را به خاک مذلت مالیدند و زمینه را برای پیدایی نهضت تحریم تنباکو و انقلاب مشروطیت آماده ساختند و در پیروزی مردم بر استبداد، نقش بس سرنوشت سازی ایفا کردند.

در زمان انقلاب مشروطه، تبریز به عنوان قلب تپنده انقلاب و تنها مرکز تجمع روزنامه نگاران داخلی و خارجی بود که با ارتباطات خود داخل و خارج از کشور را از جریانات آگاه می کردند. آذربایجان و تبریز همواره مهد تحولات سیاسی و اجتماعی در طول تاریخ بوده و برای نخستین بار در ایران مطبوعات آذربایجان در دوره مشروطه و پس از آن به رکن اجتماعی مهمی در بین مردم تبدیل شد و با ترویج افکار آزادیخواهانه و اطلاعات جدید به صورت کلاس های جدید انتقال دانش و آگاهی بین عامه مردم درآمدند.

آنچه در این مقاله نوشته شده نتایجی است که نگارنده با مطالعه صفحه به صفحه ۱۷ شماره این مجله الدین و الحیوه به دست آورده و سعی دارد نخستین تلاش های انتشار نشریات دینی ایران را به نگارش درآورد.

الدین و الحیوه

نام مجله؛ الدین و الحیوه، به خط نسخ در وسط بالای جلد در یک سطر قرار دارد قبل از نام مجله، عبارت مجله ماهیانه در بالاترین سطر درج شده است. در ادامه به ترتیب زمان انتشار، مکان مجله و وجه اشتراک موضوع نشریه، ، آدرس ارسال مکتوبات، مقالات و اعلانات آمده است. در وسط روی جلد مقالات مندرجه، موضوع مجله و بیانیه تمنای ابلاغ نظرات خوانندگان نوشته شده است . آخرین بخش روی جلد بیان محل های فروش نشریه است. در سال دوم انتشار مجله کلمه "هو" بر بالای جلد و عبارات "هر کجا دین بود حیوه آنجاست زندگانی ز دین حق برپاست" بعد از عنوان مجله در هر شماره بر روی جلد مجله افزوده شد.

علی مقدس علاوه بر سمت مدیر مسئولی و صاحب امتیازی مجله الدین و الحیوه، مولف و نگارنده کل مقالات همه شماره های این مجله است. بر اساس تعریف نشریه در شماره اول، نشریه ای در موضوع دینی، علمی، اخلاقی، صحتی و تاریخی بود. اولین شماره ی آن در روز چهارشنبه ۱۵ رمضان المبارک ۱۳۴۶ (برابر با ۱۶ اسفند ۱۳۰۶ شمسی) در تبریز منتشر شد. وضعیت انتشار آن در سال اول ماهی دوبار و از سال دوم ماهی یک شماره تغییر نمود. محل اداره این نشریه بازار استاد شاگرد، دربند روبروی حمام (میرزا حسن قره) منزل شخصی مولف و نگارنده مجله بود که در سال دوم انتشار مجله به نوبر، شارع مقصودیه منزل مولف تغییر نمود. قیمت اشتراک در سال اول نشر مجله سالیانه ۱۰ قران، ششماهه ۶



قران و تک شماره ۸ شاهی تعیین گردید البته ولایات دیگر مخارج پست به آن افزوده می‌شد. در سال دوم نشر مجله: سالیانه ۱۲ قران، ششماهه ۶ قران و تک شماره ۱۴ شاهی شد. همچنین وجه اشتراک قبل از ارسال نشریه دریافت می‌شود. مجله الدین و الحیوه اصلا اعلان [آگهی] نداشت تا درباره قیمت آن بتوان بحث نمود. این مجله در محل‌های بازار حاجی سید حسین: کتابخانه علمیه، بازار حرمخانه: کتابخانه محمدیه و بازار شیشه گرخانه: کتابخانه فروش به فروش می‌رسید. نوع چاپ سربی، قطع نشریه خستی کوچک بود. صفحه‌های داخلی مجله سفید و رنگ جلد مجله در سال اول بدون رنگ و در سال دوم به رنگ صورتی است. ۹ شماره سال اول مجله در مطبعه سعادت تبریز و ۹ شماره سال دوم نشریه در مطبعه حقیقت تبریز چاپ گردید. مطالب مجله به زبان فارسی و عربی نوشته شده است. مجله اصلا تصویر نداشت. نگارنده به ۱۷ شماره از این مجله که شماره‌های موجود در آرشیو مطبوعات سازمان کتابخانه‌های آستان قدس رضوی است دسترسی داشت. موجودی شامل سال اول شماره‌های ۱-۹، سال دوم شماره‌های ۱-۶ و ۸-۹ که در بازه زمانی ۱۵ رمضان ۱۳۴۶ - ۲۲ محرم ۱۳۴۹ به چاپ رسیده است. در سال اول انتشار مجله تعداد صفحه‌های هر شماره ۱۶ صفحه، در سال دوم هر شماره‌ها در ۳۰ صفحه داشت. شمارش صفحه‌های مجله در سال اول انتشار مستقل از بقیه شماره‌ها بود اما در سال دوم شمارش صفحه‌های پی در پی است، به عبارت دیگر صفحه شمار هر شماره مجله مستقل نیست بلکه در ادامه شماره قبل دنبال می‌شود. شماره صفحه‌های مجله در سال دوم انتشار با ۱ از شماره ۱ شروع و به ۲۸۰ در پایان شماره ۹ سال دوم ادامه یافته است.

علی مقدس

آیت الله شیخ علی مقدس تبریزی خیابانی از علمای تبریز در دوره پس از مشروطه تا دوره رضاخان است که نقش مهمی در آگاه‌سازی مردم درباره اقدامات ضد مذهبی رژیم پهلوی داشت. وی به سال ۱۲۹۲ ه.ق (۱۲۵۳ ه.ش) در تبریز در خانواده‌ای مذهبی چشم به جهان گشود. ایشان مقدمات تحصیلات حوزه را در تبریز فرا گرفت و به سال ۱۳۱۰ ه.ق (۱۲۷۲ ه.ش) در ۱۸ سالگی برای تحصیل علوم دینی عازم نجف شد و در آنجا از محضر آیات شیخ الشریعه اصفهانی، آخوند خراسانی و میرزا محمد تقی شیرازی بهره برده و پس از چهارده سال به سال ۱۳۲۴ به زادگاهش تبریز بازگشت.

ایشان در تبریز مدت‌ها به تدریس و بحث و تبلیغ و رفع مشکلات مردم کوشش نمود. حتی در اختناق رضاخان وی موفق به تالیف بیش از سی کتاب دینی و فقهی گردید. مجله «الدین و الحیوه» او همگی در مورد فرهنگ ناب اسلامی است و عمدتاً محتوای آن مطالبی پیرامون ایدئولوژی و نقش آن در زندگی روزمره تشکیل می‌دهد.

شیخ مقدس تبریزی حتی در دوران‌های مختلف حکومتی و سیاسی دست از تبلیغ اعتقادات راستین خود برنداشت و بارها مورد اهانت و ضرب و جرح قرار گرفت اما همچنان در راه خود پا برجا بود. از جمله مهمترین کتابهایی ایشان می‌توان به نداء الحق، العلم والدین، ایقاظ و اتمام الحجه، البلاغ و الاشباه، راز آفرینش و خلقت نوع بشر، رهبر سعادت و اسلام در خطر اشاره کرد.

آیت الله مقدس تبریزی پس از سالها تلاش علمی و مجاهدتهای علمی، در صبحگاه ۲۴ ربیع الثانی سال ۱۳۷۱ ه.ق (۱۳۳۱ ه.ش) در سن ۷۸ سالگی در شهر آذر شهر درگذشت و در همین شهر مدفون شد.



هدف نشریه

مؤلف و نگارنده مجله در شماره اول نشریه با بیان آیات و روایات به نقش دین در زندگی انسان اشاره کرده و در ادامه می‌نویسد:

«این بنده که محض خدمت به نوع خاصه هموطنان و هم مذهبیان تصمیم تحریر این پاره اوراق نموده‌ام عمده منظور راجع به جهات عقیده و اخلاقی یعنی راجع به مذاکرات اصول و فروع دین است ولی نظر براینکه انسان مادامیکه هویت و مقامات خود را نشناخته به قدر و منزلت و اقتضائات محیطش علم و معرفت نرساند مشکل است کاملاً تعقیب مسائل دینی و یا سایر مسائل نماید، ناچاریم که در چند مقاله مقدمه‌ای و به طور اختصار شرح حال انسان نموده که چه موجودی و چه اندازه قابل ترقی و تعالی و در مرحله انحطاط و تنزل به چه اندازه شقاوت و پست‌ترین درکات نازل و گرفتار آید صحبت نموده بعد رجوع به اصل مقصد نمائیم، امیدواریم ارباب معرفت مقدمات را حمل بر فضول و خارج از موضوع نفرموده مساعدت نظر فرمایند تا به اصل مقصد برسیم.^۲»

محتوای نشریه

مجله الدین و الحیوه در سال اول انتشار شعار نداشت اما از آغاز سال دوم عبارات «هر کجا دین بود حیوه آنجاست زندگانی ز دین حق برپاست» برگزید و بر روی جلد تمام شماره‌های سال دوم انتشار حک نمود. این شعار در واقع هدف و جهت حرکت این مجله به سمت دین و رابطه آن با حیات انسان به روشنی نشان می‌دهد. الدین و الحیوه در سال اول به عنوان مجله دینی، علمی، اخلاقی، صحی [بهداشتی] و تاریخی معرفی گردید. ولی در سال دوم به علت گرانی لوازم چاپ از درج قسمت صحی و تاریخی خودداری شد. ساختار مجله الدین و الحیوه مانند سایر مجلات به صورت چند مقاله فاقد عنوان است. معمولاً متن مجله با ذکر حدیث یا آیه‌ای شروع می‌شود و نویسنده بدون دنبال کردن موضوعی خاص مطالبی را در قالب سخنرانی طولانی ارائه می‌کند به طوری که برای آنها نمی‌توان عنوانی مشخص نمود. به هر حال با توجه به تأکیدات نویسنده فهرست مندرجات مجله در سال اول به تفکیک شماره به این شرح است:

شماره اول: دین یعنی چه، فلسفه روزه، حیوه شیرین، حیوه تلخ و ناگوار.

شماره دوم: انسان و اکمل استعداد، حیوه تمام ذیروح با غذاست.

شماره سوم: شرف انسان، سوء هضم.

شماره چهارم: کلکم راع و کلکم مسئول، خمس چه حقی و برای چه تشریح شده، ترکیب هوا بطور اختصار. شماره پنجم: اشرف خصال انسان الصدق و الامانه، اجری برای رسالت پیامبر، بقیه مقاله ترکیب هوا بطور اختصار.

شماره ششم: ما خلقنا السماء و الارض، تغییر و تصرف.

شماره هفتم: جن و انس.

شماره هشتم: تغییر و تصرف.

^۲ مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره اول، ص ۹.



شماره نهم: سعادت و خوشبختی.

شیوه ارائه محتوای تک مقاله‌ای و بدون عنوان تا حدودی در سال دوم انتشار مجله تغییر نمود و به سمت تفکیک مطالب و تعیین عنوان برای مطالب حرکت نمود. با وجود اینکه باز هم مرز بین اکثر مقالات نامشخص است اما علی مقدسی نویسنده و نگارنده مجله با نوشتن عنوان‌هایی بر بالای صفحه‌های مجله به موضوع‌بندی محتوای نشریه همت گمارد. چون عنوان‌های مطالب اکثر شماره‌ها یکسان است و صرفاً ادامه آنها در شماره‌های بعدی آمده است با حذف عنوان‌های تکراری این موضوع‌ها در سال دوم مجله مطرح شد:

مجله، نبوت پیامبر، اقتراح سئوال، سیاست دین، السلام علی رغم المعترض، اهمیت مطبوعات، تعلیم قرآن، اثرات ظلم یا سیاست حسین، مفسد مسکرات، تذکر، اجمالیه، لزوم تربیت، استفاده ذوقی، همت و معرفت، اهمیت تفکر، خوب تبلیغات دینی و در اطراف حجاب.

علی مقدس مولف و نگارنده مجله هدف و غرض اصلی نشریه اینطور بیان می‌کند:

«موضوع مجله انتظام و اختلال احوال روحیه و ماده، تزلزل و استقامت معادی و معاشی یک ملت و یک جامعه است. غرض اصلی تنویر افکار و تعلیم وظایف و تهذیب اخلاق. بالاخره تولید حیوه و آگاهی و بیداری در ملت^۳.»
دو نفر به نام‌های واعظ چرندابی و عبدالرحیم مقاله هر کدام با تالیف یک مقاله در مجله نقش داشتند.

با وجود اینکه زبان نوشتاری این مجله فارسی است و کمتر از یک درصد متن آن به زبان عربی ارائه شده است معلوم نیست چرا عنوان‌های فارسی مطالب الف و لام عربی دارند. اهمیت المطبوعات، تعلیم القرآن، اثرات الظلم یا السیاسه الحسینیة، السیاسه الدینیة، مفسد المسکرات، لزوم التربیتة و اهمیت التفکر چند عنوانی است که چندین بار به غلط و عمداً با الف و لام عربی همراه بودند اما در شماره‌های آخر سال دوم انتشار مجله کم‌کم این مورد برطرف شد. صدر هاشمی «آوردن الف و لام در نامه مجله و هم چنین در عنوان برخی از مطالب مجله را حکایت از کمال علاقمندی مدیر مجله به دین و زبان عربی می‌داند^۴».

گرچه مجله الدین و الحیوه موضوع دینی دارد ولی چندبار مجله وارد سیاست شد. دفعه اول بالاترین مدحها را برای هیئت دولت و شخص رضاخان بکار برد:

«شاهنشاه اسلام پناه مسند نشین عز و جاه... ای پدرمهربان فدای خاک راهت دولت ترکیه.. دولت دولت اسلام؛ سلطان سلطان فعال و ترقی خواه، رعیت پرور و اسلام پناه^۵.»

بار دوم ورود مجله به مطالب سیاسی، شایعه تقاضای اهالی از علی مقدس مولف و نگارنده مجله برای نمایندگی مجلس شورای ملی است که مقدس به خاطر تداوم مجله آن را خاضعانه رد می‌کند:

^۳ مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره دوم، صص ۳۱-۳۲.

^۴ صدر هاشمی، محمد، ۱۳۸۳. تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: کمال، ج ۱، ص ۲۵۹.

^۵ مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره ششم، صص ۱۳-۱۴.



«بنا به شایعات مسموعه گویا بعضی از اهالی می خواهند این بنده را به عضویت شورای ملی انتخاب نمایند. ولی این بنده که یک قسمت خدمت و یک رشته تحریراتی را که جدیداً مشغولم نسبت به من باید همت خود را در پیشرفت و تکمیل نواقص این خدمت مبذول و برای مهم دیگر، صالح دیگری مظلور فرمائید تا حرکت ما از خط عقلائی خارج نگردد.»^۶
قبلاً بیان شد که شمارش صفحه‌های شماره‌های سال دوم انتشار مجله پی در پی است اما با بررسی به عمل آمده با وجود اینکه شمارش صفحه‌های مجله پشت سرهم است و از شماره ۱- ۲۸۰ ادامه دارد اما شماره هفتم نشریه وجود خارجی ندارد. به نظر می‌رسد شماره هفت در سال دوم انتشار مجله به اشتباه به کار نرفته است.

اعلانات (آگهی)

اگرچه مجله الدین و الحیوه مانند سایر مجلات اعلانات (آگهی) نداشت اما دو اعلان زیر در مجله وجود دارد که اولی برای کمک به نشریات اسلام و دومی فقط برای تشکر از شخص خاصی است:
«اخطار»

اعجاب الاکاذیب

از مولفات یگانه مجاهد عالم دیات اسلامی حضرت حجه الاسلام آقای بلاغی مدظله است مترجم به فارسی در محل فروش این مجله به فروش می‌رسد و وجه آن باز به طبع سایر مولفات حضرت معظم له صرف و خریدن آن به مثابه اعانه است به نشریات اسلام^۷»

تشکر و تشویق

نامه دینی (نور شرق) منطبعه در اصفهان که خداوند موسسین محترم او را موید و با انوار علمی او جمله شرق و غرب را مستنیر و مستشرق فرماید، در شماره (۵) سال (۳) یادی از محقر دفتر ما نموده ما هم تشکرات صمیمانه خود را تقدیم، مزید توفیق و پایداری او را خواستار و عموم را به مطالعه و اشتراک او دعوت می‌نمائیم.^۸
همچنین در بین مطالبی درباره مفاسد مسکرات به معرفی و تبلیغ مجله غراء می‌پردازد که به نظر می‌رسد هدف اصلی آشنایی مخاطبان مجله با یکی از نشریه‌های نفیس اسلامی است:
«مجله غراء (الهدی) منطبعه در (عماره) ما بین بغداد و بصره در تحت مدیریت فاضل محترم آقا سید عبدالمطلب هاشمی ماهی یک شماره طبع و نشر می‌شود و تا شماره آخر سال ۲ بما رسیده آقایانیکه آشنا به زبان عربی هستند از اشتراک و قرائت مجله غفلت نمایند که از نفیس‌ترین مجله‌های اسلامیت است.^۹»
فقط یکبار اعلانی از سوی مجله برای آشنایی مخاطبان با نمایندگی نشریه به این شرح در مجله چاپ شد.

^۶ مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره ششم، صص ۱۴-۱۵.

^۷ مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره چهارم، ص ۱۶.

^۸ مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره نهم، ص ۱۶.

^۹ مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره چهارم، ص ۱۰۷.



«اعلان قابل توجه از ملایر»

آقای میرزا علی اکبر نوعی تبریزی که نمایندگی مجله دین و الحیوه را در ملایر عهده‌دار هستند و مفتخر به نمایندگی مهم‌ترین جراید و مجلات ایران از قبیل ستاره جهان و سودمند هستند برای قبول هر گونه خدمات معارفی و ترویج امتعه نفیسه وطن حاضر و هرگونه اطلاعات اقتصادی و تجارتي و راجع به صادرات امتعه ملایر بخواهند مجانا داده خواهد شد.

آدرس مراجعات. ملایر سرای نو اداره آژانس مطبوعات

نوعی تبریزی^{۱۰}»

تبلیغ، ترویج و اشتراک مجله

مقدس مؤسس و نگارنده مجله الدین و الحیوه بارها به مناسبت های مختلف به وضعیت مالی نشریه و خودش اشاره می‌کند:

«...اما راجع به بهانه مالی و مختصر وجه اشتراک که قطعیا تمامی او به نصف مصارف سالیانه این مهم کفایت نمی‌کند قسم به شرافت و عزت نفس اگر تمکنی داشتیم کفیل تمامی مخارج گشته تحمیل فلسی به احدی نمی‌کردم ولی وضعیات من معلوم و از آن روزی که اقدام به این مهم شده دیناری از کسی مساعده نگشته قدر کمی که از وجه آبنونه دریافت گردیده آن هم با کمال سدیت که اسباب دلسردی بوده به ثلث مخارج مصروفه معادل نشده اغلب شماره‌ها بدست قرض و بعضی توسلات دیگر انجام یافته. این ماه که تاخیر کرده از عدم امکان تهیه مصرف بوده محض اینکه اشتباه و اتهامی نشود به هر وسیله این ماه هر دو شماره در یک مجلد طبع داده اگر در تادیه وجه آبنونه آقایانی که تا حال پرداخت نفرموده‌اند مسامحتی فرمایند عجلالتا شماره‌های بعدی اخیر خواهد نمود. در عالم انصاف شهری که اقلا پنجاه هزار اشراف اشخاص با مکنت دارد. پنجاه یک آنها هفته از صرف یک عباسی در مثل این هم مضایقه فرمائید. چه امید خیری از این جامعه و این جماعت توان داشت ۱۱.»

«اخطار»

شکر خدا را که به عهد خود وفا نموده، ماه آینده انشاء الله دو شماره دیگر را داده از قید وعده خود مستخلص می‌باشم - سال سیم را اگر از حضرات مسلمین طالب باشند لازم است با کارت صد دیناری قبلا خود را معرفی نمایند. در صورتی که مشترکین وافی بدون حرف و منت و بدحسابی حاضر شوند، به تایید خداوندی و فراغت خاطر شروع نموده و آن وقت متعهد می‌شوم که ب مطالب مهمه و نافعہ تقدیم خدمت نمایم - از آقایان ادبا و فضلا که طالب شرکت در مقاله نویسی و اصلاحات مجله باشند متقبل و متشکر - و از آقایان که در شهر و یا خارج وجه امساله را نداده و یا کسر داده خواهشمندیم زیاده بر این تاخیر نفرموده شاید به قرض ما تخفیف شده و لااقل شماره آتی را محتاج استقراض نباشیم - آقایانی که تا آخر سال طالب شرکت نشده هر چند شماره که دریافت نموده عین آن ها و یا وجه آنها را تادیه و خود را مشغول ذمه نگذارند - مقداری از نمرات امساله و سال اول موجود است. کسانی که طالب باشند می‌توانند با تخفیف قیمت از آنها کتابچه نمایند ۱۲.»

^{۱۰} مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره پنجم، ص ۱۶۰.

^{۱۱} مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره هشتم، ص ۳۲.

^{۱۲} مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره نهم، پشت جلد.



«اشخاصی که مرا می‌شناسند همه می‌دانند که تزویر و تملق و اظهار ناداری را همیشه من دشمن داشته‌ام و در شهر با این بزرگی کسی نمی‌تواند بگوید که من فلانی را کم و یا پیش چیزی مجاناً و یا از وجوه شرعی و یا یققران پول تحریر و نوشته داده‌ام و من ممنون کسی هستم که نوشته مرا با تامل و رغبت بخوانند و مرا و جماعت را حاضر نمایند که در آتیه مطالب مهمه و نافع را به عرض رسانم، حقیقتاً غمیت دادن به (۱۲) قران عین کوتاه نظری است سهل است که تا حال علاوه بر وجه مماندگی (۲۰۰) تومان مایه‌گذاری مرا از مقصد باز نمی‌دارد اگر متمکن بودم آقایان را به زحمت و خیال نینداخته و همه مجاناً طبع و نشر داده و علاوه از این سایر نوشته‌ها و وسایل از خارج فراهم آورده به معرض عموم می‌گذاشتم»^{۱۳}.

مجله الدین و الحیوه در سال دوم انتشار به دلایل مختلف به جای دو شماره در ماه به یک شماره در ماه تبدیل شد: «بواسطه تنهایی و عدم مساعد، گرانی لوازم طبع و ضیق صفحات از درج قسمت صحی و تاریخی معذور و عجاله به نشر یک شماره در هرامهی قناعت با سهولت وسائل و حصول مشوق انشاء الله تعالی تکمیل نواقص و به عده شماره افزوده خواهد شد»^{۱۴}.

نظرات خوانندگان

مجله الدین و الحیوه از آغاز انتشار از خوانندگان خود خواهش نمود هرگونه نظری را درباره مجله کتبا به مجله اسال کنند و این مطلب را در سال اول روی جلد هر شماره تکرار کرد:

«از عموم معارف خواهان و ارباب دانش متمنی است اگر در عبارات و الفاظ سهو و نسیانی و یا اغلاط طبع ملاحظه فرمایند لطفاً اغماض و اگر در اصل مندرجات و مطالب ایراد و اعتراض داشته باشند کتبا به محل مزبور ابلاغ فرمایند.»

حذفیات (سانسور) در نشریه

در حدود شش سطر از مطالب مجله در اواخر دومین سال انتشار حذف و به جای آنها خط ممتد چاپ شده است. با توجه به باقیمانده متن که سیاسی است به نظر می‌رسد به علت جلوگیری از اعتراض احتمالی خوانندگان یا دولت وقت این عمل از سوی فردی خیرخواه در مطبوعه صورت گرفته است:

«... باز هم مطلب به حاشیه می‌رود چند سال پیش گفتم این نظریه و خیال شما بسیار فاسد و غلط و اسباب اضمحلال و انقراض دولت و ملت شما است، به علت اینکه بشر طبعاً برای منافع شخصی خود منتهی اهل و اولاد و احقاد خود عمل می‌کند...»^{۱۵}.

اغلاط نشریه

فقط یکبار در مجله از مخاطبان درخواست اصلاح اغلاط چاپ شد:
«اغلاط ذیل را اصلاح فرمائید:

^{۱۳}. مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره ششم، ص ۱۹۰.

^{۱۴}. مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره اول، روی جلد.

^{۱۵}. مجله الدین و الحیوه، سال دوم، شماره نهم، صص ۲۵۳-۲۵۴.



صفحه ۵ سطر ۴ فقیر غلط فقر صحیح است، صفحه ۱۲ سطر ۴ مطلخ غلط مطلق صحیح است. صفحه ۱۰ سطر ۱۷ استعدار غلط و استعداد صحیح است^{۱۶}»

سخن پایانی

الدین و الحیوه چندان مورد علاقه و استقبال مردم واقع نگردید. صدر هاشمی درباره عدم علاقه مردم به مجله می نویسد: « چون عبارات مطالب مجله خیلی پیچیده و مشکل تنظیم شده بود، چندان استقبالی برای خریداری و خواندن مجله به عمل نمی آمد و مشترکین در پرداخت آبونه تعلل می نمودند برای همین مدیر در بیشتر شماره ها مجبور به اخطار شده لذا به نظر می رسد مجله چندان مورد توجه مردم نبوده است^{۱۷}».

به هر حال، مجله الدین و الحیوه با تمام فراز و فرودها و مشکلات زیادی که با آن مواجه بوده است نشانگر علاقمندی زیاد آیت الله مقدس تبریزی به دین و هدایت مردم به اسلام دارد. در زمانی که کمتر کسی - با توجه به شکست انتشار سایر مجلات دینی - به فکر انتشار مجله دینی است آیت الله مقدس تبریزی بدون هرگونه شائبه اقتصادی مجله ای مرتبط با اسلام و زندگی مردم تاسیس می کند و تقریباً همه مقالات آن را خود نوشته و به جامعه ارائه می دهد.

منابع و مأخذ

آشوری، مهران (۱۳۸۷). فهرست مجله های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران از آغاز تا پایان ۱۳۸۵. تهران: دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد.
برزین، مسعود (۱۳۷۱). شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی. تهران: بهجت.
حیدری، آزاده (۱۳۸۹). فهرست مجله های فارسی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی از ابتدا تا پایان سال ۱۳۸۶ - تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
سرداری نیا، صمد (۱۳۶۰). تاریخ روزنامه و مجله های آذربایجان. دنیا.
صدرهاشمی، محمد (۱۳۶۳). تاریخ جرائد و مجلات ایران. اصفهان: کمال.
صدری طباطبائی، محمد (۱۳۷۸). راهنمای مطبوعات ایران ۱۳۰۴ - ۱۳۵۷. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
قاسمی، فرید (۱۳۸۰). سرگذشت مطبوعات ایران: روزگار محمدشاه و ناصرالدین شاه. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
مجیدی، موسی (۱۳۸۲). تاریخچه و تحلیل روز نامه های آذربایجان ۱۲۳۰ - ۱۳۸۰. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

^{۱۶}. مجله الدین و الحیوه، سال اول، شماره سوم، ص ۱۶.

^{۱۷}. صدر هاشمی، محمد. ۱۳۸۳. تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: کمال، ج ۱، ص ۲۶۰.

دوره ۲ شماره ۲۸ و ۲۹
پاییز و زمستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی



وفائی، زهره (۱۳۷۸). نام‌آوران آذربایجان. تبریز: زینب (س).





شماره (۱) سال اول ۱۳۴۶
شهر ۱۵
رمضان المبارک

عجالتاً ماهی دو شماره طبع و نشر میشود

وجه اشتراک قبلادریافت میشود

سالبانه ۱۰ قران ششماهه ۶ قران

«ولایات دیگر باشافه مخارج هست»

محل

بازار استاد شاکرد در بند رو بروی حمام
(میرزا حسن فره) منزل شخصی مؤلف و نگارنده

الحاج میرزا علی مقدس

«مقالات مندرجه»

دینی ، علمی ، ادبی ، اخلاقی ، تاریخی ، صحیحی ، خواهد شد

از عموم معارف خواهان و ارباب دانش متمنی است اسکر
در عبارات و الفاظ سهو و نسیانی و یا اغلاط طبعی ملاحظه فرمایند
لطفاً اغماض و اگر در اصل مندرجات و مطالب ایراد و اعتراض
داشته باشند کتباً بمحل مزبور ابلاغ فرمایند.

در محل های ذیل بفروش میرسد

بازار شیشه گرخانه	بازار حرمخانه	بازار حاجی سید حسین
کتابخانه «سروش»	کتابخانه محمدیه	کتابخانه «علمیه»

تبریز مطبعه سعادت



لازم است که عوض کناره کشی نزدیکتر آمده با لهجه صادق و خاطر صمیمی، با زبان نرم و دل گرم بهیئت دولت و شخص شاخص اعلیحضرت نظریات خود را رسانده تمنی قبول نمایند نظر تجربی حساً بما مشاهده میدهد هر زمانیکه مردمان صالح با هیئت دولت و سلطان عهد همفکر و مربوط گشته اوضاع مملکت و دین و دولت پیش رفته عصر صالح گردیده و در صورت عکس اشخاص تا صالح اطراف دولتیان را گرفته همه قسم فساد و خذل حاصل آمده خبای دور نروم عهد ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه و مخلوع اول را اگر تحت نظر گرفته موازنه کنیم ابدأ در شبهه تمیماًیم کرچه قام خسته و شما را خسته میدارم ناچار فریاد می آرم خانه خانه خود و همه اهل یکمذهب و برادر همدیگریم دو برادر با یکدیگر اگر سازش نکنند اندوخته پدر را بهدر و خود را بظاکستر مذلت میشانند و با اتفاق اندوخته او را علاوه مینمایند، قوت فرصت، تزییع حق، و با خود عین شقاوت است انجاد اتحاد، اتفاق اتفاق (اللهم اجمع شملنا، ولا تشنت امرنا بحمد و آله الطاهرین ص)

در خاتمه بعنوان خدمت بجامعه و ملتفت نمودن بوظیفه لازمه **اخطار** می‌نمایم بنا بشایعات مسموعه کویا بعضی از اهالی می‌خواهند

این بنده را بمضویت مجلس شورای ملی احسن قواعد انتخاب نمایند البته این نظر اثر آنست که مجلس را مرکز آسالمی و مذهبی و مملکتی خود شناخته و ملتفت آن بوده که همه قسم مقتدرات مملکتی در حکومت شوروی با کثرت آراء مبعوثین در آنجا تشکیل یافته انتشار و جریان می‌یابد و هر که در این موضوع مسامحتی نماید حقوق ملی و مذهبی خود را بمعرض تلف و باطمالی گذاشته و بضت مرام خود لاعلاج محکوم میگردد این احساس بسیار جای تشکر است.

ولی این را باید ملتفت گردید کسی که دو دست داشته باشد که بتواند بهر يك بکفست احتیاج خود را تحصیل نماید در صورتیکه بکدشتش مشغول خدمت و دست دیگرش فارغ شود نباید فارغ را کنار مشغول را از خدمت باز داشته صرف در مهم دیگر نماید این بنده که بکفست خدمت و بکمرشته تحریراتی را که جدیداً مشغولم نسبت بمن باید همت خود را در پیشرفت و تکمیل نواقص این خدمت مبذول و برای مهم دیگر، صالح دیگری را منظور فرمایند تا حرکت ما از خط عقلانی خارج نگردد



قتل و یا نسبت دیگر نمیباشد پس نیست مگر علم طبیعت ، شرح اثرات موجودات ، کشف اسرار کون کائنات ، ترتیب خلقت ارضین و سموات علماء اعلام قسمتی از ایشان قناعت بنقل ظواهر کلمات و یا بعضی تأویلات سطحی فرموده ، محققین گویا بملاحظه عدم اقتضاء عصر سکوت و عدم تعرض بشرح و توضیح آنقسمت فرمایشات را ترجیح داده بهتر اینکه ما هم زبان درازی و سبقت به بزرگان نکرده تابع جریانات و منتظر اقتضات شده ولی وعده و امید قطعی دهیم که در نزدیک زمانی هر یک از آن فرمایشات با توجهات علماء اعلام مثل آفتاب جهاتاب از افق ترقیات بمستشرقین شرق و غرب ضیاً بخش و نور افکن گردد اما راجع بیهانه مالی و مختصر وجه اشتراک که قطعاً تمامی او بنصف مصارف سالیانه این مهم کفایت نمیکند قسم بشرافت و عزت نفس اگر تمکنی داشتیم کفیل تمامی مخارج کشته تحمیل فلسفی با حدی نمیگردم ولی وضعیات من معلوم و از آن روزیکه اقدام باینمهم شده دیناری از کسی مساعده نگشته قدر کمی که از وجه آبونه دریافت گردیده آنهم با کمال سردیت که اسباب دلسردی بوده بثلت مخارج مصروفه معادل نشده اغلب شمارها بدست قرض و بعضی توسلات دیگر انجام یافته اینماه که تأخیر کرده از عدم امکان تهیه مصرف بوده محض اینکه اشتباه و اتهامی نشود بهر وسیله اینماه را دو شماره دریکمجلد طبع داده اگر در تأدیبه وجه آبونه آقایانیکه تاحال پرداخت نفرموده اند مسامحتی فرمایند عجاله شمارهای بعدی تأخیر خواهد نمود در عالم انصاف شهریکه اقل پنجاه هزار اشراف اشخاص بامکنت دارد پنجاه یک آنها هفته از صرف یک عباسی در مثل اینمهم مضایقه فرمایند چه امید خیری از اینجامعه و این جماعت توان داشت .

دوره ۲ شماره ۲۸ و ۲۹
بایبوز زمستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی



کتابخانه آستان قدس

ویژه کتاب

س ه و س

شماره (۱) **الدین والحبوب** سال دوم
شهر ۲ ج ۲
۱۳۴۹

هر کجا دین بود حیوة آنجاست | زنده گانی ز دین حق برپاست

مجله دینی علمی و اخلاقی و صحیح و تاریخی

وجه اشتراك قبلا دریافت میشود	تک شماره	محل مراجعات
سالیانه ۱۲ قران ششماهه ۶ قران	۱۴ شاهی	نوبل
ولایات دیگر باضافه مخارج پست		شارع مقصودیه منزل شخصی
		مؤلف و نکرانده الحاج میرزا
		علی مقدس

بواسطه تنهایی و عدم مساعد. گرانی لوازم طبع و ضیق صفحات از
درج قسمت صحیح و تاریخی معذور و عجلاله به نشر يك شماره در هر ماهی
قناعت با سهولت و سائل و حصول مشوق انشاء تعالی تکمیل نواقص و به
عده شماره افزوده خواهد شد

در محل های ذیل بفروش میرسد

بازار حاجی سید حسین | بازار حره خانه | بازار شیشه کرخانه
کتابخانه « علمیه » | « کتابخانه محمدیه » | کتابخانه « سروش »

دم مقبره مغازه توزیع

جرايد

تبریز مطبعه « حقیقت »



سال دوم
۱۳۴۹

الدین والحیوة

شماره ۲
۴ شهر رجب

بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى

اهمیت المطبوعات

کن عالماً او متعلماً ولا تکن الثالث فتهلك حیوة و فضیات انسانی با علمست و هنر ، هم و همت حیوانی خوردن و شکم پرستی و شهوت رانی . بد بخت آنکه از هر دو محرومست و بی نصیب ، با علم و هنر توان کسب کمالات نفسی و لذات دنیوی و عزت و سعادت نمود ، جهل و نادانی انسان را تا ابد گرفتار خواری و مذلت میدارد - دارالعلم (سوریا) سر معبرها و دیوارها دبدم باخط برجسته حجاری نموده بودند (تعلم یا فتنی فا الجهل عار - ولا یرضی به الا الحمار) انسان را بالاتر از نادانی لکه و عیبی نبوده ، علاج او بغیر از قلم و بیان نمیشد : من خود معترفم که این ملفوفه هنوز شکل مجله پیدا نکرده قدم باندازه نکذاشته . البته یکفرد بیهدست و فاقد هر گونه وسائل معذور میباشد . عمده مستند قصورات ، اثرات محیط و قلت اهتمامات و احساسات اهلست باز امید وار فضل الهی و مجاهدات صاحبان همیم : در شماره گذشته وعده دادیم موضوع مجله را روشنتر ذکر نماییم - هر ذی فن و صنعت بکامفهوم ذهنی و یابک امر خارجی را زمینه عمل و نظریات خود قرار میدهد ، زرگر و آهنگر طلا و قره و آهنرا . طیب مزاج و یابدن انسان را . فقیه حکم شرعرا یعنی عملیات و تحقیقات آنها در امور مذکوره میباشد . هما نموضوع را زمینه و موضوع (فن) میگویند . موضوع مجله انتظام و اختلال احوال روحیه و مادیه ، تزلزل و استقامت معادی و معاشی